

ЛЕКЦИЯ ЖОСПАРЫ

1-2 дәріс. Алдын ала тергеу органдарын жетілдіру пәнінің мәні мен маңызы

Процессуальдық мәжбүрлеу шаралары деп қылмыстық іс жүргізу міндеттерін орныдауды қамтамасыз ету мақсатында өкілетті мемлекеттік органдар заңның талаптарын сақтай отырып жеке тұлғаларға қолданылатын еріксіз көндіру амалдарын айтамыз. Бұл шаралар, олардың сипатына қарай, әр түрлі болып келеді. Олардың кейбірі тек сезіктіге ғана қолданылатын болса, екіншілері – айыпталушыға, ал басқа түрлері өзге процеске қатысушыларға да қолданылады. Осындай жағдайларға байланысты ҚДЖК-де көзделген мәжбүрлеу шаралары үш топқа бөлінеді:

- ❖ сезіктіні ұстау;
- ❖ бұлтартпау шаралары;
- ❖ өзге мәжбүрлеу шаралары.

Сезіктіні ұстау. Қылмыс жасады деп сезік келтірілген адамды ұстау оның қылмысқа қатыстылығын анықтау және бұлтартпау шарасы ретінде оны қамауға алу мәселесін шешу мақсатында қысқа мерзімге қолданылатын мәжбүрлеу шарасы болып табылады. Сезікті ретінде ұсталған адамнан жиырма төрт сағаттан кешіктірмей жауап алынуы тиіс. Сезіктіні ұстау процессуальдық мәжбүрлеу шарасы болғандықтан, оны қолдану қылмыстық іс қозғалғаннан кейін болуы тиіс. Кейбір жағдайларда бұл шараны қолдану қылмыстық іс қозғалғанға дейін де болуы мүмкін. Мысалы, сезікті қылмыс жасаудың үстінде ұсталған жағдайда, оған дейін қылмыстық істі қозғауға себеп және негіз болған жоқ. Бұл жағдайда тергеуші немесе анықтаушы сезіктіні ұстау хаттамасын жазумен қатар қылмыстық істі қозғау туралы қаулы шығаруы тиіс.

Қылмыстық ізге түсу органы бас бостандығынан айыру түрінде жаза қолданылуы мүмкін болатын қылмыс жасағандығына күдік келтірген адамды мына негіздердің бірі болғанда сезікті ретінде ұстауға құқылы:

- 1) бұл адам қылмыс жасау кезінде немесе тікелей қылмыс жасағаннан кейін ұсталған болса;
- 2) өз көзімен көрген адамдар, соның ішінде жәбірленуші, қылмыс жасаған осы адам деп тура көрсетсе, немесе басқа адам қылмыс жасаған адамды ұстап әкелген болса;
- 3) бұл адамның денесінде немесе оның киімінде, тұратын үйінде қылмыстың айқын іздері табылған болса;
- 4) жедел-іздістіру қызметінің заңға сәйкес алынған материалдарында бұл адамның ауыр немесе аса ауыр қылмыс жасағандығын немесе қылмыс жасауға дайындалғандығын көрсететін анық деректер бар болса.

Сезікті ретінде ұсталған адамдарды қамауда ұстаудың тәртібі туралы ҚДЖК-нің 137-бабында көрсетілген. Бұл топқа сәйкес сезікті ретінде ұсталғандар уақытша ұстау изоляторларында қамалады. Егер ұсталған адам басқа мемлекеттің азаматы болса, көрсетілген мерзімде ол мемлекеттің елшілігі немесе консульдығы не өзге өкілдігі хабардар етеді.

Сезіктіні ұстаудан босатудың негіздері және тәртібі ҚДЖК-нің 136-бабында көзделген. Бұл топқа сәйкес, мынадай жағдайларда қылмыс жасады деген сезік бойынша ұсталған адам босатуға жатады:

- 2) қылмыс жасады деген сезік расталмаса;
- 3) ұсталған адамға қамауға алу түріндегі бұлтартпау шарасын қолдануға негіз жоқ болса;
- 4) сезіктіні ұстау кезінде ҚДЖК 134-бабының талаптары бұзылған болса. Осындай негіздердің бірі болған жағдайда сезіктіні ұстаудан босату қылмыстық ізге

түсі органының бұл туралы қаулы шығаруы арқылы жүзеге асырылады. Сезікті ретінде ұсталған адамды босаты кезінде бұл адамға оны кім ұстағандығы, ұстаудың негізі, орны және уақыты, босатудың негізі мен уақыты көрсетілген анықтама берілуі тиіс.

Бұлтартпау шаралары. Процессуальдық мәжбүрлеу шараларының бір түрі бұлтартпау шаралары болып табылады. Олар, басқа мәжбүрлеу шаралары сияқты, қылмыстық іс жүргізу міндеттерін орындауды қамтамасыз ету мақсатында және заңмен белгіленген тәртіп бойынша қолданылады.

Бұлтартпау шаралары жалпы ереже бойынша айыпталушыға, сондай-ақ сотталушыға, ал сезіктіге ерекше жағдайларда қолданылады. Осыған сәйкес, сотқа дейінгі іс жүргізу кезінде бұлтартпау шаралары қолдануды қылмыстық ізге түсу органы шешетін болса, ао соттағы өндіріс кезінде бұл мәселені сот шешеді.

Бұлтартпау шараларының бірнеше түрлері бар. Олар ҚІЖК-нің 140-бабында аталып көрсетілген:

- 1) ешқайда кетпеу және өзін дұрыс ұстау туралы қолхат алу;
- 2) жеке адамдардың кепілдігі;
- 3) әскери қызметшіні әскери бөлім командованиесінің бақылауына беру;
- 4) кәмелетке толмағанды қарауға беру;
- 5) кепіл;
- 6) үйде қамап ұстау;
- 7) қамауға алу.

Бұл аталған шараларды олардың сипатына қарай және кімдерге қолданылатындығын ескере отырып, екі топқа бөлуге жатады:

- 1) бұлтартпау шараларының жалпы түрлері;
- 2) бұлтартпау шараларының арнайы түрлері.

Бұлтартпау шарасы және оның қайсысын қолданудың қажеттігі туралы мәселені шешу кезінде ҚРҚІЖК 139-бабында аталған мән-жайлармен қатар, тағылған айыптаудың ауырлығы, айыпталушының жеке басы, оның жас мөлшері, денсаулық жағдайы, отбасы жағдайы, немен шұғылданатындығы, мүліктік жай-күйі, тұрақты тұратын жерінің бар-жоғы және басқа мән-жайлар ескерілуі тиіс.

Сезіктіге қатысты бұлтартпау шараларын қолдану

Сезіктіге қатысты бұлтартпау шаралары ерекше жағдайларда ҚРҚІЖК 139-бабында көзделген негіздер болған кезде және 141-бабында көрсетілген мән-жайлар ескеріле отырып қолданылуы мүмкін. Бұл реттегі айыптау сезіктіге бұлтартпау шарасы қолданылған кезден бастап он тәуліктен кешіктірілмей, ал егер сезікті адам ұсталып, содан кейін қамауға алынса, - ұсталған кезден бастап осындай мерзімде тағылуға тиіс. Егер бұл мерзімде айып тағылмаса, бұлтартпау шарасы дереу тоқтатылады.

Егер осы баптың бірінші бөлігінде аталған мерзім аяқталғанға дейінгі жиырма төрт сағатта қамауда ұстау орнының бастығына оған қатысты бұлтартпау шарасы ретінде қамауға алу қолданылған сезіктіге айып тағу туралы хабар келіп түспесе, қамауға ұстау орнының бастығы ол туралы қылмыстық істі жүргізуші органға немесе адамға, сондай-ақ прокурорға хабарлауға міндетті. Егер осы баптың бірінші бөлігінде көрсетілген мерзім аяқталған кезде бұлтартпау шарасын тоқтату немесе сезіктіге айып тағу туралы тиісті шешім келіп түспесе, қамауға ұстау орны әкімшілігінің басшысы көшірмесін жиырма төрт сағаттың ішінде қылмыстық істі жүргізуші органға немесе адамға және прокурорға жолдайтын өзінің қаулысымен оны босатады. Қамауға ұстау орны әкімшілігінің басшысы осы баптың екінші бөлігінің талаптарын орындамаған жағдайда заңмен белгіленгендей жауапты болады.

Бұлтартпау шараларын қолдану тәртібі:

1. Айыпталушыға (сезіктіге) бір мезгілде екі және одан да көп бұлтартпау шараларын қолдануға болмайды.

2. Қылмыстық процесі жүргізуші орган бұлтартпау шараларын қолдану туралы адамға ол сезікті болған немесе айыпталатын қылмыс пен осы бұлтартпау шарасын қолдану үшін

негіздің көрсетілуін қамтитын қаулы шығарады. Қаулының көшірмесі соған қатысты шығарылған адамға тапсырылады және онымен бір мезгілде оған осы Кодексте көзделген бұлтартпау шарасын қолдану туралы шешімге шағымданудың тәртібі түсіндіріледі.

3. Сезікті, айыпталушы оны болдырмау үшін ҚРҚДЖК 144, 145, 146, 147, 148, 149-баптарында көзделген шаралар қолданылған әрекеттерді жасаған жағдайда оған неғұрлым қатаң бұлтартпау шарасы қолданылады, ол туралы айыпталушыға, сезіктіге тиісті қаулының көшірмесін тапсыру кезінде жариялануы тиіс.

Ешқайда кетпеу және өзін дұрыс ұстау туралы қолхат беру

Ешқайда кетпеу және өзін дұрыс ұстау туралы қолхат беру қылмыстық процесті жүргізуші органның сезіктіден, айыпталушыдан анықтаушының, тергеушінің немесе соттың рұқсатынсыз тұрақты немесе уақытша тұратын жерінен кетпеуге, сотта істі тергеуге және қарауға кедергі келтірмеуге, белгіленген мерзімде қылмыстық процесті жүргізуші органның шақыруы бойынша келуге жазбаша міндеттемесін алуынан тұрады.

Жеке кепілдік дегеніміз сенімге ие болған адамдардың олар сезіктінің немесе айыпталушының өзін дұрыс ұстауына және олардың қылмыстық процесті жүргізуші органның шақыруы бойынша келетіндігіне кепілдік беретіндігі туралы жазбаша міндеттемесінен тұрады. Кепілдік берушілердің саны екеуден кем болмайды. Бұлтартпау шаралары ретіндегі жеке кепілдікті таңдауға тек кепілдік берушілердің жазбаша өтініші мен оған қатысты кепілдік берілетін адамның келісімі бойынша ғана жол беріледі. Кепілдік беруші оған қатысты өзі кепілдік беретін адамның айыбының мәні, кепілдік берушінің оған сезікті, айыпталушы бұлтартпау үшін осы шара қолданылған әрекетті жасаған жағдайда ақшадай айып салынатындығынан тұратын жауаптылығы түсіндірілгендігін растайтын жеке кепілдігі туралы қолхат береді. Кепілдік беруші қылмыстық іс бойынша іс жүргізудің кез келген сәтінде кепілдік беруден бас тартуға құқылы.

Әскери бөлімдер командованиесінің әскери қызметшілерді байқауы

Әскери бөлімдер командованиесінің әскери қызметшілер немесе оқу жиынына шақырылған әскери міндеттілер болып табылатын сезіктілерді, айыпталушыларды байқауы Қазақстан Республикасы Қарулы Күштері мен Ішкі әскерлерінің жарғыларында көзделген және ол адамдардың тиісті мінез-құлқы мен олардың қылмыстық процесті жүргізуші органның шақыруы бойынша келуін қамтамасыз етуге тиісті шаралардың қолданылуынан тұрады.

Әскери бөлімнің командованиесіне ол бойынша аталған бұлтартпау шарасы таңдалған істің мәні туралы хабарланады. Әскери бөлімнің командованиесі: байқау орнатылғаны туралы осы бұлтартпау шарасын таңдаған органға жазбаша хабарлайды.

Сезікті, айыпталушы оны болдырмау үшін аталған бұлтартпау шарасы таңдалған әрекетті жасаған жағдайда әскери бөлімнің командованиесі ол туралы осы бұлтартпау шарасын таңдаған органға жедел хабарлауға міндетті.

Өздеріне жүктелген байқау жөніндегі міндетті орындамағанына кінәлі адамдар заңдарда көзделген тәртіптік жауаптылыққа тартылады.

3-4 дәріс. Алдын ала тергеу органдары жүйесі

Кәмелетке толмағанды ата-анасының, қамқоршыларының, қорғаншыларының немесе басқа да сенімге ие адамдардың, сондай-ақ ол тұрып жатқан арнаулы балалар мекемесі әкімшілігінің қарауына беру аталған адамдардың біреуінің кәмелетке толмағанның тиісті мінез-құлқы мен оның қылмыстық процесті жүргізуші органның шақыруы бойынша келуін қамтамасыз етуін өзіне қабылдайтын жазбаша міндеттеме қабылдауынан тұрады.

Кәмелетке толмағанды ата-анасының және басқа да адамдардың қарауына беру тек олардың жазбаша өтініші бойынша ғана мүмкін болады.

Қарауына қабылдау туралы қолхат алынып қойылған кезде ата-аналарға, қамқоршыларға,

қорғаншыларға, арнаулы балалар мекемелері әкімшілігі өкілдеріне кәмелетке толмаған сезік келтірілген немесе ол айыпталған қылмыстық сипаты туралы және қарауына алу жөніндегі өздеріне қабылданған міндеттерін бұзған жағдайдағы олардың жауаптылығы туралы хабардар етіледі.

Кепіл

Кепіл сезіктінің, айыпталушының өзі не басқа жеке немесе заңды тұлға соттың депозитіне сезікті, айыпталушы анықтау, тергеу органдарына немесе сотқа олардың шақыруы бойынша келуі жөніндегі міндеттерін орындауын қамтамасыз етуге енгізетін ақшадан тұрады. Кепіл ретінде прокурордың немесе соттың рұқсатымен басқа да бағалы заттар мен жылжымайтын мүлік қабылдануы мүмкін. Кепілдің бағалылығын дәлелдеу кепіл берушіге жүктеледі. Кепілдің сомасын айыптаудың ауырлығын, сезіктінің, айыпталушының жеке басын, кепіл берушінің мүліктік жағдайын ескере отырып, осы бұлтартпау шарасын таңдаған адам белгілейді. Аса ауыр қылмыс жасады деп айыпталған адамдарға қатысты кепіл қабылданбайды.

Кепіл прокурордың санкциясымен не соттың шешімі бойынша ғана қабылданады. Кепілдің мөлшері: шағын ауырлықты қылмыс жасағандығына айыпталуы кезінде -

айлық есептік көрсеткіштің жүз еселенген мөлшерінен; орта ауырлықтағы байқаусызда жасалған қылмысқа айыпталуы кезінде - айлық есептік көрсеткіштің үш жүз еселенген мөлшерінен; орташа ауырлықтағы қасақана қылмыс жасағандығына айыпталуы кезінде айлық есептік көрсеткіштің бес жүз еселенген мөлшерінен; ауыр қылмыс жасағандығына айыпталуы кезінде - айлық есептік көрсеткіштің мың еселенген мөлшерінен кем болмайды.

Кепіл берушіге, егер оның өзі сезікті немесе айыпталушы болмаса, оған қатысты осы бұлтартпау шарасы қолданылатын адамның айыбының мәні түсіндіріледі. Кепілдің қабылданғандығы туралы сезіктіге, айыпталушыға осы баптың бірінші бөлігінде көзделген міндеттері түсіндірілгендігі, ал кепіл берушіге сезікті, айыпталушы шақыру бойынша келуден жалтарған жағдайда кепіл мемлекеттің кірісіне айналатындығы туралы ескертілгендігі атап өтілген хаттама жасалады. Хаттамаға осы бұлтартпау шарасын таңдап алған лауазымды адам, сезікті, айыпталушы, сондай-ақ басқа адам болса кепіл беруші қол қояды. Соттың депозитіне кепіл енгізілгендігі туралы хаттама мен құжат істің материалдарына қосылады, ал кепіл берушіге хаттаманың көшірмесі тапсырылады.

Сезікті, айыпталушы қылмыстық процесті жүргізуші органның шақыруы бойынша келмеген жағдайда бұлтартпау шарасы неғұрлым қатаңырақ етіп өзгертіледі.

Өзге процессуальдық мәжбүрлеу шаралары. Қылмыстық істі жүргізуші орган сезіктіге немесе айыпталушыға мына мәжбүрлеу шараларын қолдануға құқылы:

- 1) келу туралы міндеттеме;
- 2) еріксіз алып келу;
- 3) қызметінен уақытша шеттету;
- 4) мүлікке тыйым салу.

Жәбірленушінің, куәға және басқа да іске қатысушыларға қылмыстық істі жүргізуші орган заңда белгіленген тәртіп бойынша мына шараларды қолдана алады:

- 1) келу туралы міндеттеме;
- 2) еріксіз алып келу;
- 3) ақшалай шара.

ҚІЖК-нің 157-бабында *келу туралы міндеттеме* шарасын қолдану тәртібі көзделген. Осы бапқа сәйкес, қылмыстық істі жүргізуші орган бұлтартпай шарасы қолданылмаған сезіктіден немесе айыпталушыдан, сондай-ақ жәбірленушіден, куәдан бұл органның шақыруы бойынша ауқытылы келуге, ал тұратын жері өзгерген жағдайда ол жөнінде кешіктірмей хабарлауға жазбаша міндеттеме алуға құқылы.

ҚІЖК-нің 158-бабына сәйкес, сезікті немесе айыпталушы сондай-ақ жәбірленуші және куә дәлелді себептерсіз қылмыстық істі жүргізуші органның шақыруы бойынша келмеген жағдайда олар тергеушінің немесе анықтаушының, соттың дәлелді қаулысы бойынша *еріксіз келуге* жатады.

Айыпталушының қызметінен уақытша шеттету. Егер айыпталушы қызметінде қала отырып тергеуге және сотта істі қарауға немесе қылмыспен келтірілген залалды өтеуге кедергі

келтіреді, немесе қызметте болуымен байланысты қылмыстық әрекетпен шұғылдануды жалғастырады деп қарауға негіз бар болса, қылмыстық істі жүргізуші орган бұл айыпталушыны қызметінен шеттеуге құқылы.

Ақшалай шара қолдану. Іс жүргізуге байланысты заңмен көзделген міндеттерін орындамаған немесе сот отырысында тәртіп бұзғаны үшін жәбірленшіге, куәға, маманға, аудармышыға және өзге де адамдарға ақшалай шара қолдануы мүмкін. Мысалы, жәбірленуші немесе куә қылмыстық істі жүргізуші органның шақыруы бойынша дәлелсіз себептермен келмеген болса, маман немесе аудармашы өз міндеттерін дұрыс орындамаған, жеке кепілдік берген адамдар немесе кәмелетке толмағанды қарауына алған адамдар өз міндеттерін орындамаған болса, олар соттың шешімі бойынша ақша өндіру шарасын қолдануға жатады. Егер ол адамдар сотқа дейінгі іс жүргізу кезінде міндеттерін орындамаған болса, тергеуші немесе анықтаушы, прокурор бұл туралы хаттама жазып, оны тиісті аудандық сотқа жолдайды. Осы хаттаманың негізінде соттың судьясы өз міндеттерін орындаған адамнан ақша өндіру туралы қаулы шығарады.

Мүлікке тыйым салу. Үкімнің азаматтық талапқа, басқа да мүліктік жазалауға қатысты бөлігін немесе мүмкін болатын мүлікті тәркілеуден орындалуын қамтамсыз ету мақсатында сот немесе прокурордың санкциясымен тергеуші, анықтаушы сезіктінің, айыпталушының немесе олардың әрекеті үшін материалдық жауаптылыққа жататын адамдардың мүлкіне тыйым салуға құқылы. Мүлікке тыйым салудың мәнісі – меншік иесіне немесе мүлікті иеленушіге бұл мүлікке билік етуге, сондай-ақ бұл мүлікті пайдалануға тыйым салу немесе мүлікті иесінен алу және оны сақтауға беру болып табылады. Тізбесі заңмен анықталаған бірінші қажеттілік заттарына жататын мүлікке тыйым салынбайды.

Егер тыйым салынған мүлікті оның иесі немесе иеленушісі ерікті түрде бермейтін болса, ол мүлік мәжбүрлеу арқылы алынады. Мүліктің иесі жасырып қойған деп қарауға негіз бар болса, онда қылмыстық істі жүргізуші орган ол мүлікті іздеп табу мақсатында ҚДЖК 232-бабының ережелерін қолдана отырып тінту жүргізуге құқылы.

Тыйым салуға болатын мүліктің қатарына бағалы заттар, ақша және өзге де құндылықтар жатады. Егер ондай мүліктің жоқ екені анықталса, ол туралы тыйым салу хаттамасында көрсетіледі.

Мүлікке тыйым салудың қажеттілігі жойылған болса, қылмыстық істі жүргізуші орган бұл шараны тоқтату туралы қаулы шығаруы тиіс.

5 дәріс. Тергеу әрекетін жүргізу сапасын арттыру мәселелері

Қылмыстық іс бойынша өндірісті тоқтата тұрудың түсінігі. Алдын ала тергеуді тоқтата тұрудың негіздері, шарттары, мерзімі және процессуалдық тәртібі. Бой тасалап кеткен айыпталушыны іздестіру. Алдын ала тергеу жүргізу тоқтатылған іс бойынша өндірісті қайта жаңғыртудың негіздері мен процессуалдық тәртібі.

Басты сот талқылауын тағайындау сатысында қылмыстық іс бойынша өндірісті тоқтата тұрудың негіздері, шарттары, мерзімі және процессуалдық тәртібі.

Басты сот талқылауы сатысында қылмыстық іс бойынша өндірісті тоқтата тұрудың негіздері, шарттары, мерзімі және процессуалдық тәртібі.

6 дәріс. Тергеу әрекетін жүргізу сапасын арттыру мәселелері

Қылмыстық іс бойынша өндірісті қысқартудың түсінігі мен негіздері. Қылмыстық іс бойынша өндірісті қысқартудың негіздерінің классификациясы.

Қылмыстық іс қозғауға негіздер болмаған кезде қылмыстық ізге түсу органы қылмыстық іс қозғаудан бас тарту туралы қаулы шығарады. Қылмыстық іс қозғаудан бас тарту туралы қаулының көшірмесі жиырма төрт сағаттың ішінде прокурорға және арыз берушіге жіберіледі.

Бұл ретте арыз берушіге құқықтары мен қаулыға шағымдану тәртібі түсіндірілуге тиіс. Тергеушінің, анықтаушының қылмыстық іс қозғаудан бас тарту туралы қаулысына тиісінше тергеу бөлімінің бастығына, анықтау органының бастығына, сондай-ақ прокурорға немесе сотқа осы Кодексте белгіленген тәртіп бойынша шағымдануға болады. Соттың жеке айыптау туралы арызды қабылдаудан бас тарту туралы қаулысына жоғары тұрған сотқа шағымдануға болады. Егер келіп түскен арызда (хабарда) азаматтардың саяси, еңбек, тұрғын үй, отбасы және өзге де құқықтарын бұзушылық, сондай-ақ азаматтық сот ісін жүргізу тәртібімен қорғалатын ұйымдардың заңды мүдделерін бұзушылық байқалса, онда қылмыстық іс қозғаудан бас тартумен бір уақытта мүдделі адамдарға құқықтары және бұзылған құқықтар мен мүдделерді қалпына келтіру үшін азаматтық сот ісін жүргізу тәртібімен сотқа жүгіну тәртібі түсіндірілуге тиіс.

Қылмыстық іс қозғауға құқық берілген лауазымды адам немесе орган қылмыс туралы арызды немесе хабарды қылмыстық іс қозғамай, тергелуі бойынша тек мынадай:

1) қылмыс бұл ауданнан тысқары жерде жасалып және қылмыстық іс қозғау туралы мәселені шешу үшін қылмыс жасалған жерде тексеру іс-әрекетін жасау қажет болған;

2) қылмыстық іс қозғау туралы мәселені шешу үшін ол тергеуіне жатқызылған орган ғана жүргізе алатын тексеру іс-әрекеттерін жасау қажет болған жағдайларда ғана беруге құқылы. Арыздың немесе хабардың қылмыстық іс қозғамай, тергелуі бойынша берілгені туралы жиырма төрт сағаттың ішінде прокурор хабардар етілуге тиіс. Қылмыстық іс қозғамай сотталуы бойынша беруге жәбірленушілердің жеке айыптау тәртібімен ізге түсетін қылмыстары туралы шағымдары ғана жатады. Қылмыс туралы хабарды немесе арызды тергелу реті немесе соттылығы бойынша беру кезінде оқиға болған орынды, сол жерді немесе үй-жайды қарау кезінде табылған не ұйымдар, лауазымды адамдар немесе азаматтар ұсынған заттар мен құжаттар осы Кодекстің 223-бабының бесінші бөлігінде көзделген тәртіппен беріледі.

Қылмыстық іс қозғалғаннан кейін:

1) прокурор істі алдын ала тергеу немесе анықтау жүргізуі үшін тергеушіге немесе анықтау органына жібереді;

2) тергеуші алдын-ала тергеу жүргізуге кіріседі;

3) алдын-ала тергеу жүргізу міндетті болып табылатын істер бойынша анықтау органы шұғыл тергеу іс-әрекеттерін орындағаннан кейін істі алдын-ала тергеу ісін жүргізуге жібереді; осы Кодекстің 285-бабында аталған қылмыстар туралы істер бойынша анықтау жүргізеді. Қылмыстық іс қозғаудың заңды болуын қадағалай отырып, прокурор:

1) анықтаушының, анықтау органының немесе тергеушінің қылмыстық іс қозғау туралы қаулысының күшін жоюға және қылмыстық іс қозғаудан бас тартуға немесе материалдарды қосымша тексеру үшін іс жүргізуге жіберуге;

2) анықтаушының, анықтау органының немесе тергеушінің қылмыстық іс қозғаудан бас тарту туралы қаулысының күшін жоюға және қылмыстық іс қозғауға;

3) анықтаушының, анықтау органының немесе тергеушінің қылмыстық іс қозғау туралы қаулысының күшін жоюға және егер қылмыстық іс бойынша тергеу іс-әрекеттері жасалған болса, оны тоқтатуға құқылы.

7 дәріс Жеке өмірге қол сұқпаушылық алдын ала тергеу органдыры қызметінің негізгі бағыты ретінде

Қылмыстық іс сотқа түскен кезде соттың төрағасы немесе оның тапсыруы бойынша басқа судья істі сотта іс жүргізуге қабылдау туралы мәселені шешеді. Судья келіп түскен іс бойынша:

1) басты сот талқылауын тағайындау;

2) істі алдын ала тыңдауды жүргізу туралы шешімдердің бірін қабылдайды. Судья іс бойынша шешімді қаулы нысанында қабылдайды, онда:

1) қаулының шығарылған уақыты мен жері;

2) қаулы шығарған судьяның лауазымы мен тегі;

3) қабылданған шешімдердің негіздері мен мәні көрсетілуге тиіс.

Шешім іс сотқа келіп түскен сәттен бастап бес тәуліктен кешіктірілмей қабылдануға тиіс. Судья қаулы шығарумен бір уақытта айыпталушыға бұлтартпау шарасын қолданудың немесе қолданбаудың негізділігі туралы және егер бұлтартпау шарасы таңдалса, оның түрінің негізділігі немесе негізсіздігі туралы мәселені қарауға міндетті. Судья сот отырысын тағайындаудың мүмкіндігі туралы мәселені шешу кезінде сотталушылардың әрқайсысына қатысты мыналарды:

- 1) істің аталған соттың қарауына жататындығын;
- 2) іс бойынша іс жүргізуді тоқтатуға не уақытша тоқтатуға әкеп соқтыратын жағдайдың болу-болмауын;
- 3) анықтау және алдын ала тергеу жүргізу кезінде сот мәжілісін тағайындауға кедергі келтіретін қылмыстық іс жүргізу заңын бұзуға жол берілген-берілмегендігін;
- 4) айыптау қорытындысының немесе айыптау хаттамасының көшірмесі берілген-берілмегендігін;
- 5) айыпталушыға таңдап алынған бұлтартпау шарасының өзгертуге немесе тоқтатуға жататын-жатпайтындығын;
- 6) қылмыспен келтірілген залалды өтеуді және мүлкін ықтимал тәркілеуді қамтамасыз ету шаралары қабылданған-қабылданбағанын;
- 7) арыздар мен өтініштердің қанағаттандыруға жататын-жатпайтындығын анықтауға тиіс.

Судья істі қосымша тергеуге қайтару, іс бойынша іс жүргізуді тоқтата тұру, істі соттылығы бойынша жіберу, істі қысқарту, қылмыстық істерді біріктіру туралы шешімдерді қабылдау үшін, сондай-ақ тараптардың өтініштерін қарау және сот талқылауын қысқартылған тәртіппен өткізу туралы мәселені шешу үшін тараптардың қатысуымен істі алдын ала тыңдауды өткізеді. Істі алдын ала тыңдауды судья соттың жабық отырысында жеке-дара өткізеді. Істі алдын ала тыңдау өткізілетін уақыт пен орын тараптарға хабарланады. Істі алдын ала тыңдау барысында хаттама жүргізіледі. Сот отырысына сотталушының, оның қорғаушысы мен мемлекеттік айыптаушының қатысуы міндетті. Алдын ала тыңдау сотталушы бұл жөнінде өтінген кезде оның қатысуынсыз жүргізіледі. Қорғаушы дәлелді себептерсіз келмей қалған жағдайда, сондай-ақ оның алдын ала тыңдауға қатысуға мүмкіндігі болмаған кезде, судья сот отырысына жаңадан тағайындалған қорғаушының қатысуын қамтамасыз етуге шаралар қолданады. Сот отырысына жәбірленуші мен оның өкілінің, азаматтық талапкердің, азаматтық жауапкердің немесе олардың өкілдерінің келмеуі істі алдын ала тыңдауға кедергі болмайды. Істі алдын ала тыңдаудың нәтижелері туралы судья қаулы шығарады, онда қаралған мәселелер бойынша шешімді баяндайды. Іс бойынша іс жүргізуді тоқтата тұру үшін, істі қысқарту үшін немесе істі қосымша тергеуге қайтару үшін негіздер болмаған жағдайда сот басты сот талқылауын тағайындау туралы қаулы шығарады. Егер алдын ала тыңдау барысында прокурор айыптауды өзгертсе, судья мұны қаулыда көрсетеді. Егер прокурордың айыптауды өзгертуі соттауға жатқызудың өзгеруіне әкеп соқса, судья істі айыптау қорытындысын, айыптау хаттамасын қайта жасау және істі соттауға жатқызу бойынша жіберу үшін прокурорға қайтарады.

Анықтау немесе алдын ала тергеу процесінде ҚРҚІЖКтің процеске қатысушылардың құқықтарын қамтамасыз ету жөніндегі барлық талаптары сақталған және істі сотта қарауға кедергі келтіретін өзге негіздер жоқ деген пікірге келген судья басты сот талқылауын тағайындау туралы шешім қабылдайды. Басты сот талқылауын тағайындау туралы қаулы :

- 1) сотталушы болып табылатын адамды көрсетуді;
- 2) оны бұзу сотталушыға есептелетін қылмыстық заңды дәл көрсетуді;
- 3) бұлтартпау шарасы мен келтірілген залалдарды қамтамасыз ету шараларын сақтау, тоқтату, өзгерту немесе таңдау туралы шешімді;
- 4) процеске қатысушылардың қарсылық білдіру, өтініштер және өзге де мәлімдемелері бойынша шешімдерді;
- 5) қорғаушы ретінде айыпталушы таңдаған немесе соңғысына тағайындалған қорғаушыға рұқсат ету туралы шешімді;
- 6) басты сот отырысына шақыруға жататын адамдардың тізбесін;

- 7) заң оның ісін сырттай қарауға жол беретін жағдайда істі айыпталушының қатысуынсыз тыңдау туралы шешімді;
- 8) басты сот талқылауының орны мен уақыты туралы мәліметті;
- 9) ҚРКДЖК көзделген жағдайларда істі соттың жабық отырысында қарау туралы шешімді;
- 10) сот ісі қай тілде жүргізілетіні туралы шешімді;
- 11) запастағы судья туралы шешімді қамтуы тиіс.

Егер іс бойынша алдын ала тыңдау жүргізілсе, басты сот отырысын тағайындау туралы қаулыда талқылауға қойылған мәселелер жөніндегі шешімдер баяндалуы қажет. Басты сот талқылауы тараптарға сот отырысының болатын орны мен басталатын уақыты хабарланған кезден бастап кемінде үш тәуліктен кейін және оның тағайындалуы туралы қаулы шығарылған кезден бастап он бес тәуліктен кешіктірілмей басталуға тиіс. Ерекше жағдайларда бұл мерзім судьяның қаулысымен ұзартылуы мүмкін, бірақ ол отыз тәуліктен аспауға тиіс. Басты сот талқылауы бір ай мерзімде аяқталуға тиіс, ерекше жағдайларда бұл мерзім судьяның дәлелді қаулысымен ұзартылуы мүмкін.

Судья істі тараптың өтініші бойынша:

- 1) егер ол қаралып отырған іспен байланысты болып, істе айыпталушыға басқа айып тағуға негіздердің болуы немесе егер олардың әрекеті қаралып отырған іспен байланысты болып, басқа адамдарды қылмыстық жауаптылыққа тартуға негіздер болса және жаңа адамдарға қатысты істі жеке қарау мүмкін болмаса;
- 2) айыптау актісінде көрсетілген айыптауды бастапқы тағылған айыптаудан неғұрлым ауыр немесе елеулі түрде өзгеше айыптауға өзгерту қажеттігі болған жағдайларда қосымша тергеуге жіберуге құқылы.

Судья істі алдын ала тыңдауды өткізу нәтижелері бойынша тараптың өтініші бойынша да, өз бастамашылығы бойынша да іс дұрыс біріктірілмеген немесе бөлінбеген, не басты сот талқылауын тағайындауға кедергі келтіретін қылмыстық іс жүргізу заңын басқа да еулі бұзушылық анықталған жағдайларда, басты сот талқылауын тағайындамай-ақ істі қосымша тергеуге жіберуге құқылы. Іс қосымша тергеуге прокурор арқылы жіберіледі. Бұл ретте судья қаулыда істің қандай негіз бойынша қайтарылып отырғанын көрсетуге, сондай-ақ айыпталушыға қатысты бұлтартпау шарасы туралы мәселені шешуге міндетті.

8-9 дәріс. Қылмыстық іс бойынша сотқа дейінгі іс жүргізу

Аудандық және оған теңестірілген сот бірінші сатыдағы соттар ретінде іс-қимыл жасайды. Кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттың, облыстық және оған теңестірілген соттың соттауына жатқызылған істерді қоспағанда, барлық қылмыстық істер аудандық және оған теңестірілген соттың соттауына жатады.

Кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттың соттауына:

- 1) облыстық және оған теңестірілген соттың соттауына жатқызылған істерді қоспағанда, кәмелетке толмағандар жасаған қылмыстар туралы;
- 2) Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 120-бабында (екінші бөлігінің д) тармағында және үшінші бөлігінің в) тармағында), 121-бабында (екінші бөлігінің д) тармағында және үшінші бөлігінің в) тармағында), 122, 124, 131, 132, 133, 134, 135-баптарында, 136-бабында (бірінші бөлігінде), 137, 138, 139-баптарында көзделген қылмыстар туралы қылмыстық істер жатқызылады.

Облыстық және оған теңестірілген соттар бірінші, апелляциялық қадағалау сатысы ретінде әрекет жасайды.

Жасалғаны үшін қылмыстық заңмен өлім жазасы көзделген қылмыстар туралы қылмыстық істер (Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 96-бабы (екінші бөлігі), 156-бабы (екінші бөлігі), 159-бабы (екінші бөлігі), 160-бабы, 162-бабы (төртінші бөлігі), 165, 167, 171, 340-баптары, 367-бабы (үшінші бөлігі), 368-бабы (үшінші бөлігі), 369-бабы (үшінші бөлігі), 373-бабы (үшінші бөлігі), 374-бабы (үшінші бөлігі), 375-бабы (үшінші бөлігі), 380-бабы

(үшінші бөлігі), 383-бабы, сондай-ақ Жоғарыда аталған әрекеттерді есі кіресілі-шығасылы күйінде жасаған не оларды жасағаннан кейін жүйке ауруымен ауырған адамдарға медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану туралы істер бірінші саты бойынша облыстық және оларға теңестірілген соттардың соттауына жатқызылады. Облыстық және оларға теңестірілген соттардың қылмыстық істер жөніндегі алқасы аудандық және оларға теңестірілген соттардың заңды күшіне енген үкімдері мен қаулыларына апелляциялық шағымдар, наразылықтар бойынша істерді апелляциялық тәртіппен қарайды. Облыстық және оған теңестірілген соттың қадағалау алқасы аудандық және оларға теңестірілген соттардың заңды күшіне енген үкімдеріне, қаулыларына, сондай-ақ нақ сол соттың қылмыстық істер жөніндегі алқасының апелляциялық қаулыларына қадағалау шағымдары, наразылықтары бойынша істерді қарайды. ҚІЖК-нде көзделген жағдайларда облыстық және оған теңестірілген соттар жаңадан ашылған мән-жайлар бойынша істерді қарайды.

Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты апелляциялық және қадағалау сатысындағы сот ретінде әрекет жасайды. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының қылмыстық істер жөніндегі алқасы облыстық және оларға теңестірілген соттың заңды күшіне енген үкімдеріне апелляциялық шағымдар, прокурордың наразылықтары бойынша істерді, сондай-ақ осы соттардың заңды күшіне енген қаулыларына жеке шағымдарды, прокурордың наразылықтарын апелляциялық тәртіппен қарайды. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының қадағалау алқасы:

- 1) аудандық және оған теңестірілген соттардың заңды күшіне енген үкімдері мен қаулыларына;
- 2) облыстық және оған теңестірілген соттардың қылмыстық істер жөніндегі алқасының апелляциялық тәртіппен шығарған қаулыларына;
- 3) облыстық және оған теңестірілген соттардың істерді бірінші сатыда қарау кезінде шығарған, заңды күшіне енген үкімдері мен қаулыларына;
- 4) облыстық және оған теңестірілген соттардың қадағалау алқаларының қаулыларына;
- 5) Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының қылмыстық істер жөніндегі алқасының апелляциялық тәртіппен шығарған қаулыларына қадағалау шағымдары, Қазақстан Республикасы Бас прокурорының наразылықтары бойынша істерді қарайды.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының жалпы отырысы ҚРҚІЖКтің 458-бабының үшінші бөлігінде көрсетілген негіздер бойынша Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының қадағалау алқасының қаулысына Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты Төрағасының ұсынысы немесе Қазақстан Республикасы Бас прокурорының наразылығы бойынша істерді қарайды. ҚІЖК көзделген жағдайларда, Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты тиісті сот сатысында жаңадан ашылған мән-жайлар бойынша істерді қарайды.

Қазақстан Республикасы әскери соттарының (судьяларының) қарауына осы тараудың ережелеріне сәйкес мынадай қылмыстық істер жатады:

- 1) Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 16-тарауында көзделген әскери қылмыстар туралы;
- 2) шақыру немесе келісім-шарт бойынша Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерінде, Қазақстан Республикасының басқа да әскерлерінде және әскери құрамаларында әскери қызметін өтеп жүрген әскери қызметшілер: әскери жиындардан өтуі кезінде запастағы азаматтар өздері қызметтік міндеттерін орындауына байланысты әскери бөлімдердің, құрамалардың, мекемелердің немесе осы бөлімдердің, құрамалардың және мекемелердің азаматтық қызметкер адамдары жасаған немесе осы бөлімдер, құрамалар мен мекемелер тұрған жерлерде жасалған барлық қылмыстар туралы;
- 3) шпионаж туралы.

Қылмыстық іс қылмыс жасалған жердегі сотта қаралуға тиіс. Егер қылмыс бір соттың қызмет жасайтын жерінде басталып, басқа соттың қызмет жасайтын жерінде аяқталса, іс тергеу аяқталған жердегі сотта қаралады. Егер қылмыс Қазақстан Республикасынан тысқары жерде жасалса немесе қылмыс жасалған жерді анықтау мүмкін болмаса, немесе қылмыстар әртүрлі жерде жасалса, істі тергеу аяқталған жердегі сот қарайды.

Бір адамды немесе адамдар тобын істері әртүрлі деңгейдегі соттарда қаралатын бірнеше қылмыс жасағаны үшін айыптау кезінде іс жоғары тұрған сот сатысында қаралады. Егер әскери қызметшілер немесе осы ҚІЖК-нің 293-бабында аталған басқа адамдар болып табылмайтын адамдарға қатысты істі жеке іс жүргізу етіп бөлуге болмаса, әскери қызметшілер немесе осы ҚІЖК-нің 293-бабында аталған басқа адамдар болып табылмайтын адамдарға қатысты әскери соттарда қылмыстық істерді қарауға, олар ісі әскери соттарда қаралатын әскери қызметшілермен немесе басқа адамдармен бірге қылмыс жасалғаннан басқа жағдайларда жол берілмейді. Облыстық және оған теңестірілген соттың соттауына жатқызылған істерді қоспағанда, қылмыстарды кәмелетке толмағандардың қатысуымен жасаған адамдарға қатысты қылмыстық істер, оларды жеке іс жүргізуге бөлу мүмкін болмаған кезде кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттардың соттауына жатады. Қылмыстарды кәмелетке толмағандардың қатысуымен жасаған әскери қызметшілерге қатысты қылмыстық істер, оларды жеке іс жүргізуге бөлу мүмкін болмаған кезде кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттардың соттауына жатады.

Егер сот келіп түскен істің өзінің қарауына жатпайтынын анықтаса, онда істі соттың қаралуына жатқызылуы бойынша жібереді. Егер ҚІЖК-нің 294-бабында көзделген істің аумақтық сот қаралуына жатқызылуы ережелерін бұзушылық басты сот отырысында анықталса, онда процестің барлық қатысушыларының келісімімен сот істі өзінің іс жүргізуінде қалдыруға құқылы. Егер істің жоғары тұрған немесе әскери соттың қарауына жататынын анықталса, ол барлық жағдайларда сот қаралуына жатқызылуы бойынша жіберілуге тиіс.

Жекелеген жағдайларда, істі мейлінше тез, жан-жақты және объективті қарау мақсатында ол тараптардың өтініші немесе келісімі бойынша бір соттан сол деңгейдегі басқа соттың қарауына берілуі мүмкін. Бұл ретте істі беруге оның сот отырысында қаралуына дейін ғана жол беріледі. Тараптың өтініші, судьяның немесе сот төрағасының ұсынуы бойынша іс, сондай-ақ егер белгілі бір соттың барлық судьяларына бөгет болып отырған жағдайларға байланысты істі қарауға мүмкіндігі болмаса, бір соттан сол деңгейдегі басқа соттың қарауына берілуі мүмкін.

Соттардың арасындағы сот қаралуына жататындығы туралы дауларды жоғары тұрған сот шешеді, оның шешімі түпкілікті болып табылады және ол шағымдануға жатпайды. Тараптардың бұл сотта істің қаралуына жатпайтындығы туралы арыздарын сол сот шешеді. Тарап (тараптар) істің сот қарауына жатпайтындығы туралы арыздарын қанағаттандырмай тастау туралы сот қаулысына жоғары тұрған сотқа шағымдануы мүмкін, ал оның шешімі түпкілікті болып табылады және оған шағым жасауға, наразылық білдіруге болмайды.

Қылмыстық іс сотқа түскен кезде соттың төрағасы немесе оның тапсыруы бойынша басқа судья істі сотта іс жүргізуге қабылдау туралы мәселені шешеді. Судья келіп түскен іс бойынша:

- 1) басты сот талқылауын тағайындау;
- 2) істі алдын ала тыңдауды жүргізу туралы шешімдердің бірін қабылдайды. Судья іс бойынша шешімді қаулы нысанында қабылдайды, онда:
  - 1) қаулының шығарылған уақыты мен жері;
  - 2) қаулы шығарған судьяның лауазымы мен тегі;
  - 3) қабылданған шешімдердің негіздері мен мәні көрсетілуге тиіс.

Шешім іс сотқа келіп түскен сәттен бастап бес тәуліктен кешіктірілмей қабылдануға тиіс. Судья қаулы шығарумен бір уақытта айыпталушыға бұлтартпау шарасын қолданудың немесе қолданбаудың негізділігі туралы және егер бұлтартпау шарасы таңдалса, оның түрінің негізділігі немесе негізсіздігі туралы мәселені қарауға міндетті. Судья сот отырысын тағайындаудың мүмкіндігі туралы мәселені шешу кезінде сотталушылардың әрқайсысына қатысты мыналарды:

- 1) істің аталған соттың қарауына жататындығын;
- 2) іс бойынша іс жүргізуді тоқтатуға не уақытша тоқтатуға әкеп соқтыратын жағдайдың болу-болмауын;
- 3) анықтау және алдын ала тергеу жүргізу кезінде сот мәжілісін тағайындауға кедергі келтіретін қылмыстық іс жүргізу заңын бұзуға жол берілген-берілмегендігін;
- 4) айыптау қорытындысының немесе айыптау хаттамасының көшірмесі берілген-

берілмегендігін;

5) айыпталушыға таңдап алынған бұлтартпау шарасының өзгертуге немесе тоқтатуға жататын-жатпайтындығын;

6) қылмыспен келтірілген залалды өтеуді және мүлкін ықтимал тәркілеуді қамтамасыз ету шаралары қабылданған-қабылданбағанын;

7) арыздар мен өтініштердің қанағаттандыруға жататын-жатпайтындығын анықтауға тиіс.

Судья істі қосымша тергеуге қайтару, іс бойынша іс жүргізуді тоқтата тұру, істі соттылығы бойынша жіберу, істі қысқарту, қылмыстық істерді біріктіру туралы шешімдерді қабылдау үшін, сондай-ақ тараптардың өтініштерін қарау және сот талқылауын қысқартылған тәртіппен өткізу туралы мәселені шешу үшін тараптардың қатысуымен істі алдын ала тыңдауды өткізеді. Істі алдын ала тыңдауды судья соттың жабық отырысында жеке-дара өткізеді. Істі алдын ала тыңдау өткізілетін уақыт пен орын тараптарға хабарланады. Істі алдын ала тыңдау барысында хаттама жүргізіледі. Сот отырысына сотталушының, оның қорғаушысы мен мемлекеттік айыптаушының қатысуы міндетті. Алдын ала тыңдау сотталушы бұл жөнінде өтінген кезде оның қатысуынсыз жүргізіледі. Қорғаушы дәлелді себептерсіз келмей қалған жағдайда, сондай-ақ оның алдын ала тыңдауға қатысуға мүмкіндігі болмаған кезде, судья сот отырысына жаңадан тағайындалған қорғаушының қатысуын қамтамасыз етуге шаралар қолданады. Сот отырысына жәбірленуші мен оның өкілінің, азаматтық талапкердің, азаматтық жауапкердің немесе олардың өкілдерінің келмеуі істі алдын ала тыңдауға кедергі болмайды. Істі алдын ала тыңдаудың нәтижелері туралы судья қаулы шығарады, онда қаралған мәселелер бойынша шешімді баяндайды. Іс бойынша іс жүргізуді тоқтата тұру үшін, істі қысқарту үшін немесе істі қосымша тергеуге қайтару үшін негіздер болмаған жағдайда сот басты сот талқылауын тағайындау туралы қаулы шығарады. Егер алдын ала тыңдау барысында прокурор айыптауды өзгертсе, судья мұны қаулыда көрсетеді. Егер прокурордың айыптауды өзгертуі соттауға жатқызудың өзгеруіне әкеп соқса, судья істі айыптау қорытындысын, айыптау хаттамасын қайта жасау және істі соттауға жатқызу бойынша жіберу үшін прокурорға қайтарады.

Анықтау немесе алдын ала тергеу процесінде ҚРҚІЖКтің процеске қатысушылардың құқықтарын қамтамасыз ету жөніндегі барлық талаптары сақталған және істі сотта қарауға кедергі келтіретін өзге негіздер жоқ деген пікірге келген судья басты сот талқылауын тағайындау туралы шешім қабылдайды. Басты сот талқылауын тағайындау туралы қаулы :

- 1) сотталушы болып табылатын адамды көрсетуді;
- 2) оны бұзу сотталушыға есептелетін қылмыстық заңды дәл көрсетуді;
- 3) бұлтартпау шарасы мен келтірілген залалдарды қамтамасыз ету шараларын сақтау, тоқтату, өзгерту немесе таңдау туралы шешімді;
- 4) процеске қатысушылардың қарсылық білдіру, өтініштер және өзге де мәлімдемелері бойынша шешімдерді;
- 5) қорғаушы ретінде айыпталушы таңдаған немесе соңғысына тағайындалған қорғаушыға рұқсат ету туралы шешімді;
- 6) басты сот отырысына шақыруға жататын адамдардың тізбесін;
- 7) заң оның ісін сырттай қарауға жол беретін жағдайда істі айыпталушының қатысуынсыз тыңдау туралы шешімді;
- 8) басты сот талқылауының орны мен уақыты туралы мәліметті;
- 9) ҚРҚІЖК көзделген жағдайларда істі соттың жабық отырысында қарау туралы шешімді;
- 10) сот ісі қай тілде жүргізілетіні туралы шешімді;
- 11) запастағы судья туралы шешімді қамтуы тиіс.

Егер іс бойынша алдын ала тыңдау жүргізілсе, басты сот отырысын тағайындау туралы қаулыда талқылауға қойылған мәселелер жөніндегі шешімдер баяндалуы қажет. Басты сот талқылауы тараптарға сот отырысының болатын орны мен басталатын уақыты хабарланған кезден бастап кемінде үш тәуліктен кейін және оның тағайындалуы туралы қаулы шығарылған кезден бастап он бес тәуліктен кешіктірілмей басталуға тиіс. Ерекше жағдайларда бұл мерзім

судьяның қаулысымен ұзартылуы мүмкін, бірақ ол отыз тәуліктен аспауға тиіс. Басты сот талқылауы бір ай мерзімде аяқталуға тиіс, ерекше жағдайларда бұл мерзім судьяның дәлелді қаулысымен ұзартылуы мүмкін.

Судья істі тараптың өтініші бойынша:

1) егер ол қаралып отырған іспен байланысты болып, істе айыпталушыға басқа айып тағуға негіздердің болуы немесе егер олардың әрекеті қаралып отырған іспен байланысты болып, басқа адамдарды қылмыстық жауаптылыққа тартуға негіздер болса және жаңа адамдарға қатысты істі жеке қарау мүмкін болмаса;

2) айыптау актісінде көрсетілген айыптауды бастапқы тағылған айыптаудан неғұрлым ауыр немесе елеулі түрде өзгеше айыптауға өзгерту қажеттігі болған жағдайларда қосымша тергеуге жіберуге құқылы.

Судья істі алдын ала тыңдауды өткізу нәтижелері бойынша тараптың өтініші бойынша да, өз бастамашылығы бойынша да іс дұрыс біріктірілмеген немесе бөлінбеген, не басты сот талқылауын тағайындауға кедергі келтіретін қылмыстық іс жүргізу заңын басқа да елеулі бұзушылық анықталған жағдайларда, басты сот талқылауын тағайындамай-ақ істі қосымша тергеуге жіберуге құқылы. Іс қосымша тергеуге прокурор арқылы жіберіледі. Бұл ретте судья қаулыда істің қандай негіз бойынша қайтарылып отырғанын көрсетуге, сондай-ақ айыпталушыға қатысты бұлтартпау шарасы туралы мәселені шешуге міндетті.

10-11 дәріс. Сотқа дейінгі жеңілдетілген іс жүргізу мәселелері

Басты сот талқылауының жүйесі. Басты сот талқылауын ашу. Басты сот талқылауының дайындық бөлімі. Басты сот талқылауының дайындық бөлімінің түсінігі және маңызы. Басты сот талқылауының дайындық бөлімінде жүргізілетін әрекеттердің тәртібі. Басты сот талқылауының дайындық бөлімінде шешілетін мәселелер. Өтініштерді жариялау және оларды шешу.

Сот тергеуі. Сот тергеуінің түсінігі және маңызы. Сот тергеуінің басталуы. Дәлелдемелерді зерттеу тәртібін бекіту.

Сотталушыдан жауап алу. Жәбірленушіден жауап алу. Сот талқылауы барысында сараптама тақайындау. Сарапшыдан жауап алу. Қосымша және қайта сараптама тағайындау. Қарау жүргізу. Құжаттарды жариялау. Сотта тану үшін көрсету, куәландыру, алу, жауапты оқиға болған жерде тексеру мен нақтылау, сот экспериментін және басқа сот әрекеттерін жүргізу.

Дәлелдемелерді зерттеуді шектеу. Сот тергеуінің аяқталуы. Сот тергеуін қайтадан бастаудың негіздері мен тәртібі.

Сот талқылауын қысқартылған тәртіппен жүргізу.

Соттағы жарыссөз. Соттағы жарыссөздің түсінігі және маңызы. Соттағы жарыссөзге қатысатын тұлғалар. Соттағы жарыссөздің мазмұны және тәртібі. Мемлекеттік айыптаушының сөзі. Қорғаушының сөзі. Сотталушының соңғы сөзі. Соттың кеңесу бөлмесіне кетуі.

Үкім шығару. Үкімнің сот әділдігі актісі ретіндегі түсінігі және маңызы. Үкімнің заңдылығы және негізділігі. Үкімнің түрлері. Айыптау үкімінің түрлері. Ақтау үкімін шығарудың негіздері. Үкім шығару кезінде азаматтық талап мәселесін шешу. Сот шығындары мәселесін шешу. Үкім шығарудың тәртібі. Судьялардың кеңесуінің құпиясы. Судьялардың кеңесуінің тәртібі. Судьяның ерекше пікірі. Үкім жазу. Үкімнің мазмұны, нысаны және құрылымы. Үкімді жариялау. Соттың жеке қаулысы, оны шығарудың негіздері мен тәртібі. Соттың жеке қаулыларының маңызы.

12-13 дәріс. Тергелу реті және соның салдарынан пайда болатын мәселелер

Тараптар заңды күшіне енбеген сот үкімдеріне осы тарауда көзделген ережелерге сәйкес апелляциялық тәртіппен шағым жасауы және наразылық білдіруі мүмкін. Үкімге шағымдану құқығы сотталушыға, ақталушыға, олардың қорғаушылары мен заңды өкілдеріне, жәбірленушіге және оның өкіліне тиесілі. Азаматтық талапкер, азаматтық жауапкер немесе

олардың өкілдері үкімге, оның азаматтық талапқа қатысты бөлігінде шағым жасауға құқылы. Наразылық білдіру құқығы істі қарауға мемлекеттік айыптаушы ретінде қатысушы прокурорға тиесілі. Қазақстан Республикасының Бас прокуроры мен оның орынбасарлары, облыс прокурорлары мен оларға теңестірілген прокурорлар мен олардың орынбасарлары, аудандардың прокурорлары және оларға теңестірілген прокурорлар мен олардың орынбасарлары істі қарауға қатысуына қарамастан өз құзыреті шегінде үкімге наразылық білдіруге құқылы.

Аудандық және оларға теңестірілген соттардың заңды күшіне енбеген үкімдеріне апелляциялық шағымдарды, наразылықтарды облыстық және соларға теңестірілген соттардың қылмыстық істер жөніндегі алқасы қарайды. Облыстық және оларға теңестірілген соттардың заңды күшіне енбеген үкімдеріне апелляциялық шағымдарды, наразылықтарды Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының қылмыстық істер жөніндегі алқасы қарайды.

Шағымдар, наразылықтар үкім қабылдаған сот арқылы беріледі. Апелляциялық сатыларға тікелей келіп түскен шағымдар, наразылықтар ҚДЖК 401-бабының және 402-бабының екінші бөлігінің талаптарын орындау үшін үкім қабылдаған сотқа жіберуге жатады. Істі екінші қайтара қараған кезде шығарылған үкімге жалпы тәртіпте шағым берілуі, наразылық білдірілуі мүмкін.

Бірінші сатыдағы соттың үкіміне шағымдар, наразылықтар апелляциялық тәртіпте үкім жарияланған күннен бастап он бес тәулік ішінде берілуі мүмкін, ал қамауда отырған сотталған адам оны өзіне үкім көшірмесі табыс етілген күннен бастап нақ сондай мерзімде бере алады. Үкімге шағым жасау үшін белгіленген мерзім ішінде іс соттан талап етіле алмайды. Мерзімі өткеннен кейін берілген шағым, қарсылық қараусыз қалдырылады.

Шағым беруге, наразылық білдіруге арналған мерзім дәлелді себептермен өтіп кеткен жағдайда шағым беруге, наразылық білдіруге құқығы бар адамдар үкімді қабылдаған сотқа өтіп кеткен мерзімді қалпына келтіру туралы өтініш жасай алады. Мерзімді қалпына келтіру туралы өтінішті істі сот талқылауы кезінде төрағалық етуші судья, ал ол ұзақ уақыт бойы болмаған кезде осы соттың басқа судьясы сот мәжілісінде қарайды, ол өтінішті қозғаған адамды түсінік беру үшін шақыртуға құқылы. Өтіп кеткен мерзімді қалпына келтіруден бас тарту туралы судьяның қаулысына жоғары тұрған сотқа шағым берілуі, наразылық білдірілуі мүмкін, ол өтіп кеткен мерзімді қалпына келтіруге және ҚДЖК-нің 401-бабында және 402-бабының екінші бөлігінде баяндалған талаптарды сақтай отырып шағым, наразылық бойынша істі қарауға құқылы.

Үкімді қабылдаған сот шағым беру немесе наразылық білдіру туралы сотталушыны немесе ақталушыны, қорғаушыны, айыпталушыны, жәбірленушіні және оның өкілін, сондай-ақ, егер шағым, наразылық олардың мүдделерін қозғайтын болса, азаматтық талапкерді, азаматтық жауапкерді немесе олардың өкілдерін хабардар етеді. Шағымның, наразылықтың көшірмесі аталған адамдарға беру мерзімі көрсетіле отырып оларға жазбаша түрде қарсылық беру мүмкіндігі түсіндіріліп жіберіледі.

Шағымға, наразылыққа келіп түскен қарсылық іске тігіледі. Тараптар шағым, наразылық негіздерін не басқа тараптың шағымына, наразылығына қарсы жазылған қарсылық негіздерін растау үшін сотқа жаңа материалдар табыс етуге немесе, егер іс апелляциялық тәртіпте қаралатын болса, өздері атаған куәгерлер мен сарапшыларды сотқа шақыру туралы өтініш жасауға құқылы.

Шағым беру және наразылық білдіру үкімнің орындалуын тоқтата тұрады. Бірінші сатыдағы сот үкімге (қаулыға) шағымдану, наразылық келтіру үшін белгіленген мерзім біткеннен кейін бір тәуліктен кешіктірмей, ҚДЖК-нің 401-бабының талаптарын орындайды, содан кейін істі келіп түскен шағымдармен, наразылықпен және оларға қарсылықтармен қоса апелляциялық сатыға жібереді және процеске қатысушыларға істің апелляциялық сатыда қаралатын уақыты мен орнын хабарлайды. Үкімге шағымданған, наразылық білдірген адам өзінің шағымын, наразылығын апелляциялық сатыларда сот отырысы басталғанға дейін қайтарып алуға құқылы. Прокурордың наразылығын жоғары тұрған прокурор да кері қайтарып алуы мүмкін. Үкімге шағымданған, наразылық білдірген адам сот отырысы басталғанға дейін өзінің шағымын, наразылығын өзгертуге не жаңа дәлелдермен толықтыруға құқылы. Бұл ретте прокурордың қосымша наразылығында немесе оның наразылықты өзгерту туралы мәлімдемесінде, сол

сияқты жәбірленушінің, жеке айыптаушының немесе олардың өкілдерінің үкімге шағымдану және наразылық білдіру мерзімі өткеннен соң берілген қосымша шағымында, егер мұндай талап бастапқы наразылықта немесе шағымда болмаса, сотталушының жағдайын нашарлату туралы мәселе қойылмауға тиіс.

Бірінші сатыдағы соттың қаулысына ҚІЖК-нің 396-бабында көрсетілген адамдар жеке шағым жасауы, наразылық білдіруі мүмкін. Дәлелдерді тексеру тәртібіне, процеске қатысушылардың өтініштеріне, сондай-ақ сот мәжілісі залында тәртіп сақтауға, ҚІЖК-нің 10-бабының екінші бөлігінде көрсетілген мәселелерге қатысты, әкімшілік жаза қолдану туралы қаулыны қоспағанда, сот талқылауы барысында шығарылған қаулылар шағымдануға, наразылық білдіруге жатпайды. Жоғарыда аталған шешімдерге қарсылық білдіру үкімге апелляциялық тәртіпте шағымдану немесе наразылық білдіру кезінде жазылуы мүмкін. Бірінші сатыдағы соттың қаулысына жеке шағым, наразылық жоғары тұрған сотқа шағымданатын шешім шығарылған күннен бастап он бес тәулік ішінде беріледі және апелляциялық іс жүргізу ережелері бойынша қаралады. Қарау нәтижелері бойынша шағымды, наразылықты қанағаттандырусыз қалдыру туралы не шағымданған шешімді жою немесе өзгерту туралы қаулы шығарылады. Үкім шығарумен аяқталған сот талқылауы кезінде шығарылған қаулыға шағым берілген, наразылық білдірілген жағдайда, іс жоғары тұрған сот сатысына үкімге шағымдану үшін белгіленген мерзім өткен соң ғана жіберіледі. Бұл ретте, егер үкімге апелляциялық шағым берілген, наразылық білдірілген болса, жеке шағымды, наразылықты тексеру істі апелляциялық тәртіпте қарайтын сол сот сатысы жүргізеді. Сот қаулысына шағымдануға сондай-ақ, егер қаулы олардың мүдделеріне қатысты болса, бұл істе тараптар болып табылмайтын адамдар да құқылы.

Апелляциялық тәртіпте істі қарайтын сот үкімнің заңдылығын, негізділігін, әділдігін тек үкімге шағым берілген немесе наразылық білдірілген бөлігінде және тек шағым немесе наразылық білдірілген сотталушыларға қатысты ғана тексереді. Егер істі қараған кезде заңсыз үкімнің қабылдануына алып келген сотталушылардың құқықтары мен заңды мүдделерінің бұзылуы белгілі болса, сот ҚРҚІЖК көзделген ережелерді сақтай отырып, үкімді сондай-ақ шағым берілмеген, наразылық білдірілмеген бөлігінде де және шағым бермеген, наразылық білдірмеген адамдарға қатысты да жоюға немесе өзгертуге құқылы.

Апелляциялық сатыдағы сот апелляциялық шағымдар, наразылықтар бойынша істің нақты мән-жайын анықтаудың және қылмыстық заңды қолданудың дұрыстығын, іс жүргізуді жүзеге асыру кезінде қылмыстық іс жүргізу заңы нормаларының сақталуын, істе бар және қосымша табыс етілген материалдар бойынша бірінші сатыдағы сот үкімінің немесе қаулысының заңдылығы мен негізділігін толық көлемінде тексереді. Іс апелляциялық тәртіппен ол келіп түскен күннен бастап бір айдан кешіктірілмей қаралуға тиіс. Дәлелді себептер болған жағдайда бұл мерзім іс жүргізіп жатқан апелляциялық сатыдағы соттың қаулысы бойынша бір айға ұзартылуы мүмкін. Қажет болған жағдайда істі апелляциялық сатыда қарау мерзімін одан әрі ұзарту қылмыстық істер жөніндегі тиісті сот алқасы төрағасының немесе тиісті сот төрағасының қаулысымен жүзеге асырылуы мүмкін.

Апелляциялық шағымда, наразылықта:

- 1) шағым, наразылық жолданып отырған соттың атауы;
- 2) іс жүргізілгендегі жағдайы, тұрғылықты жері немесе жүрген жері көрсетіле отырып, шағым жасаған немесе наразылық келтірген адам туралы деректер;
- 3) шағым жасалып, наразылық келтіріліп отырған үкім немесе қаулы және осы шешімді шығарған соттың атауы;
- 4) үкімге, қаулыға толық немесе оның бір бөлігіне шағым жасалып, наразылық келтіріліп отырғанын көрсету;
- 5) шағым, наразылық келтірген адамның пікірінше сот үкімінің, қаулысының дұрыс еместігі неде екендігі жөніндегі дәлелдері және оның өтінішінің мәні;
- 6) арыз беруші өз талаптарына негіз ететін, соның ішінде бірінші сатыдағы сот зерттемеген дәлелдемелер;
- 7) шағымға, наразылыққа қоса тіркеліп отырған материалдардың тізбесі;
- 8) шағым, наразылық келтірілген күн және шағым, наразылық келтірген адамның қолы болуға

тиіс.

Жасалған шағым, келтірілген наразылық осы талаптарға сәйкес келмеген жағдайда, олар берілген деп есептеледі, бірақ аяғына дейін ресімдеу үшін мерзімі көрсетіліп қайтарылады. Егер қайта жасалғаннан кейін апелляциялық шағым, наразылық аталған мерзім ішінде сотқа табыс етілмесе, олар берілмеген болып есептеледі.

Апелляциялық сатыдағы сот апелляциялық шағымдар, наразылықтар бойынша істің нақты мән-жайын анықтаудың және қылмыстық заңды қолданудың дұрыстығын, іс жүргізуді жүзеге асыру кезінде қылмыстық іс жүргізу заңы нормаларының сақталуын, істе бар және қосымша табыс етілген материалдар бойынша бірінші сатыдағы сот үкімінің немесе қаулысының заңдылығы мен негізділігін толық көлемінде тексереді.

Іс апелляциялық тәртіппен ол келіп түскен күннен бастап бір айдан кешіктірілмей қаралуға тиіс. Дәлелді себептер болған жағдайда бұл мерзім іс жүргізіп жатқан апелляциялық сатыдағы соттың қаулысы бойынша бір айға ұзартылуы мүмкін. Қажет болған жағдайда істі апелляциялық сатыда қарау мерзімін одан әрі ұзарту қылмыстық істер жөніндегі тиісті сот алқасы төрағасының немесе тиісті сот төрағасының қаулысымен жүзеге асырылуы мүмкін.

Апелляциялық сатыдағы сот отырысын белгілеу. Бірінші сатыдағы сот апелляциялық шағымдар жасау мен наразылық білдіруге арналған мерзім біткен соң және ҚРҚДЖК 401-бабының талаптары орындалғаннан кейін істі қараудың жоғары тұрған соттың келісімімен белгіленетін уақыты мен орнын көрсете отырып, істі тиісті апелляциялық сатыға жібереді. Бірінші сатыдағы сот істің қаралатын уақыты мен орны туралы тараптарға хабарлайды. Қамауда отырған сотталған адамды сот отырысына шақыру туралы мәселені апелляциялық сатыдағы сот шешеді. Қамауда отырған сотталған адамнан оның жағдайын нашарлатуға бағытталған шағымды немесе прокурордың наразылығын қарау кезінде апелляциялық сатыға қатысу туралы өтініш түскен кезде, бірінші сатыдағы сот істі сотталғанның тікелей қатысуымен не ғылыми-техникалық құралдарды қолдана отырып қарау туралы қаулы шығарып, оны орындау үшін тиісті органдарға жібереді. Апелляциялық отырыстың орны мен уақыты туралы уақтылы хабарланған адамдардың келмеуі істі қарауға кедергі болмайды. Прокурордың апелляциялық сатыда қатысуы міндетті.

Апелляциялық сатыда істі қарау тәртібі:

Төрағалық етуші сот отырысын ашады, қандай іс және кімнің апелляциялық шағымы немесе наразылығы бойынша қаралып жатқанын хабарлайды. Содан кейін төрағалық етуші сот құрамын, іс бойынша тараптар болып табылатын, қатысып отырған адамдардың фамилиясын, сондай-ақ аудармашылардың фамилиясын хабарлайды.

Төрағалық етуші отырысқа қатысушы адамдарға олардың апелляциялық сатыда істі қараған кездегі іс жүргізу құқықтарын түсіндіреді.

Төрағалық етуші тараптардан олардың бас тартуы мен өтінімдерінің бар-жоғын сұрайды, ал егер олар мәлімделсе, олар бойынша процеске қатысушылардың пікірін анықтайды, содан кейін сот оларды қараудың нәтижелері бойынша қаулы шығарады.

Істі қарау іске қатысушылардың апелляциялық (жеке) шағымдарының, наразылықтарының себептері мен дәлелдерін білдіретін пікірлерін, оларға білдірілген қарсылықтарды ескере отырып олардың сөз сөйлеу ретін анықтаудан басталады. Егер айыптаушы тараптың шағымында, наразылығында сотталған (ақталған) адамның жағдайын нашарлату туралы мәселе қойылса, қорғаушы тарап айыптаушы тараптың сөзі тыңдалғаннан кейін сөйлейді.

Апелляциялық шағымдарда немесе наразылықта келтірілген дәлелдерді растау немесе теріске шығару үшін сөз сөйлеушілер істі қарау басталғанға дейін апелляциялық сатыға қосымша материалдар беруге құқылы. Қосымша материалдарды тергеу іс-әрекеттерін жүргізу жолымен алуға болмайды. Сотқа қосымша материалдар берген адам олардың қандай жолмен алынғанын және оларды табыс ету қажеттігі неге байланысты туындағанын көрсетуге міндетті. Қосымша материалдардың қабылданғаны немесе қабылданбағаны туралы сот қаулы шығарады. Істің дұрыс шешілуі үшін маңызы бар қосымша тапсырылған материалдар, егер олардағы мәліметтер бірінші сатыдағы соттың қосымша тексеруі мен бағалауын керек етпесе, үкімді, қаулыны өзгертуге негіз болуы мүмкін. Өзге жағдайларда қосымша материалдар сот үкімінің, қаулысының күшін жойып, істі бірінші саты бойынша жаңадан қарауға жіберуге негіз бола

алады.

Үкімнің күшін жоюға немесе оны өзгертуге негіздер мыналар:

- 1) сот тергеуінің біржақтылығы және толық еместігі;
- 2) соттың үкімде (қаулыда) айтылған тұжырымдарының істің нақты мән-жайына сәйкес келмеуі;
- 3) қылмыстық іс жүргізу заңының едәуір бұзылуы;
- 4) қылмыстық заңның дұрыс қолданылмауы;
- 5) жазаның қылмыстың ауырлығына және сотталғанның жеке басына сәйкес келмеуі бірінші сатыдағы сот үкімінің күшін жоюға не оны өзгертуге негіз болып табылады.

14 дәріс. Алдын-ала тергеу жүргізудің жалпы шарттары

Заңды күшіне енгеннен кейін:

- 1) бірінші сатыдағы соттардың үкімдері мен қаулылары;
- 2) апелляциялық және қадағалау қаулылары сот қадағалауы тәртібімен қайта қаралуы мүмкін.

Мемлекеттік және жеке айыптаушының айыптаудан бас тартуына байланысты соттардың ҚІЖК-нің 109, 110, 111-баптарында көзделген мәселелер бойынша істерді қосымша тергеу немесе жаңа сот қарауына жіберу туралы шығарған, заңды күшіне енген қаулылары сот қадағалауы тәртібімен қайта қарауға жатпайды. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының қадағалау сатысында ауыр емес қылмыстар туралы заңды күшіне енген үкімдері сот қадағалауы тәртібімен қайта қарауға жатпайды. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының қадағалау алқасының қаулылары қабылданған қаулы адамдардың өмірі, денсаулығы не Қазақстан Республикасының экономикасы мен қауіпсіздігі үшін орны толмас ауыр салдарларға әкеп соқтыруы мүмкін екені туралы деректердің анықталуына байланысты ерекше жағдайларда қайта қаралуы мүмкін.

Істі тергеу немесе сотта қарау кезінде азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын бұзуға жол берілуі не заңды дұрыс қолданбаудан:

- 1) кінәсізді соттауға;
- 2) орташа ауыр қылмыс, ауыр немесе аса ауыр қылмыс жасады деп айыпталған адамға қатысты ақтау үкімін негізсіз шығаруға немесе істі негізсіз қысқартуға;
- 3) жәбірленушіні сот арқылы қорғалу құқығынан айыруға;
- 4) сот тағайындаған жазаның қылмыстың ауырлығы мен сотталған адамның жеке басына сай келмеуіне ;
- 5) үкімді орындау тәртібімен заңсыз немесе негізсіз қаулы шығаруға әкеп соғуы заңды күшіне енген үкімдер мен қаулыларды қарауға негіз болып табылады.

Заңды күшіне енген сот актілері, егер:

- 1) сот актісі мемлекеттік немесе қоғамдық мүдделерді, мемлекет қауіпсіздігін қозғаса не адамдардың өмірі, денсаулығы үшін орны толмас ауыр салдарларға әкеп соқтыруы мүмкін болса;
- 2) адам өлім жазасына сотталған үкім апелляциялық қарау нысанасы болмаса, қайта қаралады.

3. Өлім жазасы туралы заңды күшіне енген үкімдер де өлім жазасын орындауға мораторийдің күші жойылғаннан кейін қайта қаралуы мүмкін.

Заңды күшіне енген үкімдер мен қаулыларға істерді қадағалау тәртібімен қайта қарауға өкілетті сотқа тікелей апелляциялық шағым беруге құқығы бар процеске қатысушылар шағым жасауы мүмкін. Заңды күшіне енген үкімдер мен қаулыларға:

- 1) Қазақстан Республикасының Бас Прокуроры - облыстық және оған теңестірілген соттың қадағалау алқасына және Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының қадағалау алқасына;
- 2) Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының орынбасарлары - облыстық және оған теңестірілген соттың қадағалау алқасына ;
- 3) облыс прокурорлары мен оларға теңестірілген прокурорлар - облыстық және оған

теңестірілген соттың қадағалау алқасына наразылық келтіруге құқылы.

Наразылық осы баптың екінші бөлігінде көрсетілген адамдардың өз бастамасы бойынша да, осы баптың бірінші бөлігінде көрсетілген процеске қатысушылардың өтініші бойынша да білдірілуі мүмкін. Шағымды, наразылықты іс қадағалау сатысында қаралғанға дейін оны берген адам кері қайтарып алуы, наразылықты сондай-ақ жоғары тұрған прокурор кері қайтарып алуы мүмкін. ҚДЖК-нің 463-465-баптарында көзделген ережелер прокурордың наразылықтарына қолданылмайды және тікелей қадағалау сатысында қаралады. Бұл ретте қадағалау алқасы ҚДЖК-нің 459-бабында көзделген қадағалау тәртібімен істі қайта қарау негіздерінің бар-жоғы туралы мәселені шешеді, содан кейін прокурор наразылығын мәні бойынша қарайды. Аталған негіздер болмаған кезде қадағалау алқасы істі сот қадағалауы тәртібімен қайта қараудан бас тарту туралы қаулы шығарады.

Сотталушының кінәсіздігі себептері бойынша, сондай-ақ неғұрлым жеңіл қылмыс туралы заңды қолдану қажеттігіне, жазаның қатандығына байланысты немесе сотталушының жағдайын жақсартатын өзге де негіздер бойынша айыптау үкімін қадағалау тәртібімен қайта қарау мерзіммен шектелмейді.

Неғұрлым ауыр қылмыс туралы заңды қолдану қажеттігі, жазаның жұмсақтығы себептері бойынша немесе сотталушының жағдайын нашарлататын өзге де негіздер бойынша істі қысқарту туралы соттың қаулысына, айыптау үкіміне, сондай-ақ ақтау үкіміне не істі қысқарту туралы соттың қаулысына шағым жасауға, наразылық білдіруге олар заңды күшіне енгеннен кейін алты ай ішінде жол беріледі.

Қадағалау шағымы, наразылығы оларды қайта қарауды жүзеге асыруға өкілетті сотқа жазбаша түрде беріледі. Шағымда, наразылықта іс жүргізу кезінде ҚДЖК-нің 459-бабында аталған қандай жолсыздықтарға орын берілгені және осы жолсыздықтардың шығарылған сот шешімдерінде қалай көрініс тапқаны көрсетілуі тиіс. Шағымға, наразылыққа шағым жасалып отырған сот шешімдерінің көшірмелері және шағымның, наразылықтың дәлелдерінің негізділігін қуаттайтын өзге де материалдар қоса берілуі тиіс. Егер шағым, наразылық қадағалау тәртібімен істі қайта қарауға өкілеттігі жоқ сотқа келіп түссе, ол оны осы шағым, қарсылық қаралуға жататын сотқа беруге тиіс. Заңды күшіне енген сот шешімдеріне шағым берілуі, наразылық келтірілуі олардың орындалуын кідіртпейді, бұған ҚДЖК-нің 466-бабында көзделген жағдайлар кірмейді.

Қадағалау шағымы немесе прокурор наразылығы мынадай негіздер бойынша:

- 1) қадағалау шағымы немесе прокурор наразылығы ҚДЖК-нің 462-бабының талаптарына сай келмесе;
- 2) заңды күшіне енген осы сот актісіне қадағалау шағымын немесе прокурор наразылығын ҚДЖК-нің 460-бабына сәйкес шағым жасауға құқығы жоқ адамдар берсе;
- 3) қадағалау шағымы немесе прокурор наразылығы ҚДЖК-нің 461-бабының екінші бөлігінде көрсетілген мерзім өткеннен кейін берілсе;
- 4) қадағалау шағымы немесе прокурор наразылығы оларды мәні бойынша қарағанға дейін кері қайтарып алынса;
- 5) қадағалау шағымы немесе прокурор наразылығы қадағалау сатысына ҚДЖК-нің 291, 292-баптарында белгіленген соттылық тәртібін бұза отырып берілсе;
- б) қадағалау шағымы немесе прокурор наразылығы ҚДЖК-нің 458-бабына сәйкес сот қадағалауы тәртібімен қайта қарауға жатпайтын сот актілеріне берілсе, олар берген адамдарға қайтарылуға тиіс.

Қадағалау шағымын немесе прокурор наразылығын қайтаруға негіз болған кемшіліктер жойылған жағдайда оларды жалпы негізде қайта беруге болады.

Сот актісін қадағалау тәртібімен қайта қарау туралы қадағалау шағымы облыстық және оған теңестірілген сот төрағасының, Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты Төрағасының тапсырмасы бойынша тиісті қадағалау алқасының үш судьясынан құралған сотта алдын ала зерделенеді және қаралады. Қажет болған жағдайда қылмыстық іс сұратылуы мүмкін. Қадағалау шағымы келіп түскен күннен бастап бір айдың ішінде, ал іс сұратылған жағдайда - іс келіп түскен күннен бастап бір айдың ішінде қаралады. Қадағалау шағымының алдын ала қаралатын күні туралы шағым берген адамға хабарланады, алайда оның келмеуі іс бойынша сот

қадағалауы тәртібімен іс жүргізуді қозғау негізі бар немесе жоқ екендігі туралы мәселені шешуге кедергі болмайды.

Сот қадағалау шағымын алдын ала қараудың нәтижелері бойынша:

- 1) шағым берілген сот актісін қайта қарау бойынша қадағалау іс жүргізуін қозғау және қадағалау шағымын қылмыстық істі сұрата отырып қадағалау сатысында қарау туралы;
- 2) шағым берілген сот актісін қайта қарау бойынша қадағалау іс жүргізуін қозғаудан бас тарту туралы;
- 3) қадағалау шағымын қайтару туралы қаулы шығарады.

Соттың қадағалау шағымын алдын ала қарау нәтижелері бойынша шығарған қаулысында:

- 1) қаулының шығарылған күні мен орны;
- 2) қадағалау шағымын қараған және қаулы шығарған тиісті сот судьяларының тегі мен аты-жөні;
- 3) дау туғызған сот актісін көрсете отырып қаулы шығарылған іс;
- 4) қадағалау шағымын берген адам;
- 5) қадағалау шағымында келтірілген дәлелдер;
- 6) шағым берілген сот актісін қайта қарау бойынша қадағалау іс жүргізуін қозғаудың немесе одан бас тартудың не қадағалау шағымын оларды берген адамдарға қайтарудың негіздері;
- 7) осы баптың бірінші бөлігінде көрсетілген шешімдердің бірі көрсетілуге тиіс. Қадағалау шағымын алдын ала қараудың нәтижелері бойынша шығарылған қаулының көшірмесі қадағалау шағымын берген адамға жіберіледі.

15 дәріс. Айыптау қорытындысы: теориялық және тәжірибелік мәселелер

Қадағалау сатысы шағым берілген сот актісін қайта қарау бойынша қадағалау іс жүргізуін қозғау туралы соттың қаулысын алғаннан кейін тараптарға қадағалау шағымының көшірмесін, сот отырысын өткізу күнін, уақытын, орнын көрсете отырып, істің қадағалау сатысында қаралуы туралы хабарлама жібереді. Қадағалау сатысындағы іс қадағалау іс жүргізуін қозғау туралы қаулымен бірге іс қадағалау сатысына берілген не прокурор наразылығы келіп түскен күннен бастап бір айдың ішінде қаралуға тиіс.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының Төрағасы, Бас Прокуроры істі сұратып алумен бір мезгілде сот үкімінің, қаулысының орындалуын қадағалау тәртібімен тексеру үшін үш айдан аспайтын мерзімге тоқтата тұруға құқылы.

Қадағалау сатысының сот отырысы төрағалық етушінің қандай сот шешімі және кімнің шағымы (наразылығы) бойынша қайта қаралып жатқаны, сот құрамына кімдердің енетіні және сот отырысы залында іс жүргізуге қатысушылардың қайсысы келіп отырғаны туралы хабарламасымен ашылады. Істі қараудың уақыты және орны туралы тиісінше хабардар етілген шағым (наразылық) берген адамның болмауы сот отырысын жалғастыру мүмкіндігін теріске шығармайды. Прокурордың қадағалау сатысының сот отырысына қатысуы міндетті.

Мәлімделген наразылықтар мен өтініштер шешілгеннен кейін сот тыңдауды жалғастыру туралы не оны кейінге қалдыру туралы шешім қабылдайды. Сот істі тыңдауды жалғастыру туралы шешім қабылдаған кезде төрағалық етуші қадағалау шағымын (наразылығын) берген процеске қатысушыға сөз береді. Егер мұндай қатысушылар бірнешеу болса, онда олар өздері ұсынған сөз сөйлеу кезектілігін соттың назарына салады. Егер олар өзара келісімге келе алмаса, онда сөз сөйлеу кезегін сот белгілейді. Шағым (наразылық) беруші адам, өз пікірі бойынша, шағым жасап отырған шешімнің заңсыз, негізсіз, әділетсіз болып табылатыны туралы дәйектері мен дәлелдемелерін айтып береді. Онан соң төрағалық етуші процестің өзге қатысушыларына сөз береді. Егер шағымды қорғанушы тарап берген болса, онда алғашқы сөзді оның өкілдері болып табылатын процеске қатысушылар алады. Олардың сөз сөйлеу тәртібі өздерінің қол жеткізген уағдаластыққа сәйкес ондай уағдаластық болмаған жағдайда соттың шешімімен белгіленеді.

Егер шағымды (наразылықты) айыптаушы тарап берген болса, онда оның өкілдері бірінші болып сөз алады, онан кейін төрағалық етуші сөзді процестің басқа қатысушыларына береді.

Істі қадағалау тәртібімен қараудың нәтижесінде сот ҚІЖК 370 және 373-баптарының

талаптарын сақтай отырып кеңесу бөлмесінде мынадай шешімдердің бірін қабылдайды:

- 1) шағымды (наразылықты) қанағаттандырусыз қалдырады не істі сот қадағалауы тәртібімен қайта қараудан бас тарту туралы қаулы шығарады;
- 2) апелляциялық және қадағалау сатыларының үкімі мен қаулысын өзгертеді;
- 3) үкімнің және барлық бұдан кейінгі шешімдердің күшін жояды және істі жаңадан сот қарауына жібереді;
- 4) үкімнің және кейінгі барлық қаулылардың күшін жояды және істі қысқартады;
- 5) соттың үкімін өзгертіп немесе оны өзгеріссіз қалдыра отырып апелляциялық және қадағалау тәртібімен шығарылған қаулылардың күшін жояды;
- б) апелляциялық сатыдағы соттың үкімі мен қаулысын өзгеріссіз қалдыра отырып қадағалау сатысы шешімдерінің күшін жояды.

Істі қадағалау тәртібімен қарау кезінде үкімнің күшін жоюға немесе оны өзгертуге ҚІЖК 412-бабында көрсетілген мән-жайлар негіз болып табылады.

Бірінші, апелляциялық және қадағалау сатыларындағы соттардың қаулылары, егер осы қаулымен бірінші сатыдағы сот заңсыз және негізсіз шешім қабылдаған не алдыңғы қаулыларды немесе іс бойынша үкімнің жоғарыда тұрған сот заңсыз және негізсіз күшін жойған немесе өзгерткен деп танылса, не егер істі жоғары тұрған сотта қаралуы кезінде қабылданатын шешімнің дұрыстығына әсер еткен немесе әсер етуі мүмкін болған заңды елеулі бұзуға жол берілсе, күші жойылуға немесе өзгертілуге жатады. Егер қадағалау тәртібімен істі қарау кезінде істі заңсыз қысқартуға немесе сотталушыға жазаны жұмсартуға жол берілген болса, жоғары тұрған қадағалау сатысы төмен тұрған қадағалау сатысы қаулысының күшін жоюға және бірінші сатыдағы соттың үкімін, апелляциялық қаулысын өзгертіп немесе өзгеріссіз күшінде қалдыруға құқылы. Істі қадағалау тәртібімен қарайтын сот сотталғанға тағайындалған жазаны жеңілдете алады немесе онша ауыр емес қылмыс туралы заңды қолдана алады. Сот сондай-ақ, егер прокурордың наразылығында немесе жәбірленуші мен оның өкілінің шағымында көрсетілсе, сотталғанға тағылған айып шегінен шықпай неғұрлым ауыр қылмыс туралы заңды қолдануы не жазаны күшейтуі мүмкін. Қадағалау сатысындағы соттың сот талқылауының нысанасы болмаған фактілерді анықтауға немесе дәлелденген деп есептеуге құқығы жоқ. Іс жаңадан қарауға жіберілген жағдайда қадағалау сатысындағы сот айыптаудың дәлелденгені немесе дәлелденбегені туралы, қандай да болмасын дәлелдердің ақиқаттығы немесе ақиқат еместігі туралы және бір дәлелдердің екіншілерінен артықшылығы туралы, бірінші сатыдағы соттың қандай да болмасын қылмыстық заңды қолдану туралы және жаза шарасы туралы мәселелерді шешуге, сондай-ақ сот жасауы мүмкін қорытындыларды шешуге құқылы емес. Істі қарайтын сот қадағалау шағымдарын берген адамдарға қатысты да, сондай-ақ олардың жағдайларын нашарлатпау шартымен іс бойынша барлық сотталғандарға қатысты да сот үкімінің заңдылығын, негізділігін және әділдігін толық көлемінде тексереді. Сот жағдайды нашарлататын шешімді тек прокурордың наразылығында немесе жәбірленуші мен оның өкілінің шағымында көрсетілген сотталғандарға қатысты ғана қабылдауға құқылы. Сот сотталғанның жағдайын оның қадағалау шағымы бойынша нашарлатуға құқылы емес.

Қадағалау сатысындағы соттың қаулысы осы Кодексте апелляциялық қаулы үшін белгіленген талаптарға сәйкес келуі тиіс. Қадағалау сатысындағы соттың қаулысына іс бойынша шешім қабылдаған барлық судьялар қол қояды.

Қадағалау тәртібімен сот үкімінің немесе қаулысының күші жойылған соң іс жалпы тәртіппен қаралуға жатады. Істі тиісінше бірінші, апелляциялық қадағалау сатысындағы сот қараған кезінде жазаны күшейтуге немесе мейлінше ауыр қылмыс туралы заңды қолдануға, егер алғашқы үкімнің немесе қаулының қадағалау тәртібімен жазаның жұмсақтығына орай немесе неғұрлым ауыр қылмыс туралы заңды қолдану қажеттігіне байланысты күші жойылған, сондай-ақ егер үкімнің күші жойылған соң істі жаңадан тексеру кезінде айыпталушының басқа да неғұрлым ауыр қылмыстар жасағандығын айғақтайтын жағдаяттар анықталатын жағдайда ғана жол беріледі. Бірінші сатыдағы соттың шығарған үкіміне істі жаңадан талқылау кезінде шағым жасалуы және жалпы тәртіппен наразылық білдірілуі мүмкін.

Апелляциялық тәртіппен немесе қадағалау тәртібімен бұрынғы үкім мен қаулының күші жойылуына байланысты шығарылған қайталама үкімге немесе қаулыға шағым, наразылық

соттың бірінші үкімінің немесе қаулысының күшінің жойылу себептеріне қарамастан жалпы негіздерде мәлімделуі (енгізілуі) мүмкін.